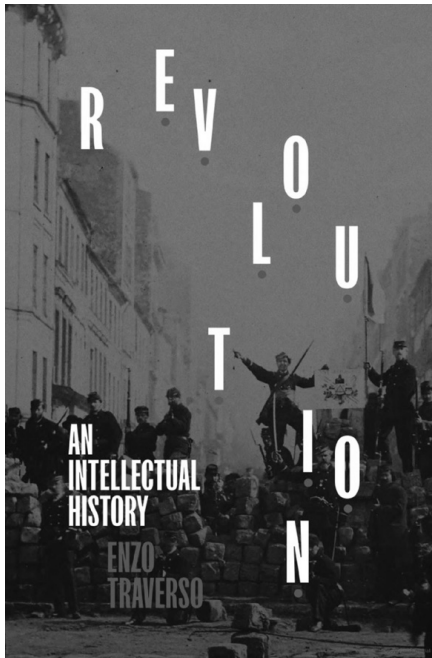

ПОВРАТАК РЕВОЛУЦИЈЕ

(Enzo Traverso, *Revolution. An Intellectual History*. Verso, London – New York 2021, pp. 480). [Енцо Траверсо, *Револуција. Интелектуална историја*. Verso, Лондон–Њујорк 2021, 480 стр.]

Немир међу члановима посаде фрегате *Мегуза* могао се осетити док је испловљавала из француске луке Рошфор 17. јуна 1816. Коначан слом Наполеоновог царства и почетак бурбонске рестаурације омогућио је многобројним подржаваоцима старог режима да уновче године које су провели у емиграцији. Капетан *Мегузе* био је један од њих. Ројалиста који годинама није управљао бродом је захваљујући политичким заслугама обезбедио себи место на челу експедиције за Сенегал. Катастрофа која је уследила постала је један од највећих скандала владавине Луја

XVIII (1814/15–1824). Захваљујући незнању свог капетана, *Мегуза* се већ 2. јула насукала на спруд у водама северозападне Африке. Због мањка чамаца за спасавање, од остатака брода направљен је сплав за стотину четрдесет седам особа које су чамци требали да одвуку до копна. Али после свега неколико километара страх и кукавичлук вођа експедиције је превладао и конопци који су вукли претоварени сплав пресечени су. Остављени на милост и немилост мора, људи на сплаву западали су у вртлог глади, смрти и канибализма. Само петнаест особа дочекало је спас две недеље касније, када је брод *Ариус* пуким случајем наишао на преживеле.

Кошмар на мору овековечио је млади сликар Теодор Жерико (Théodore Géricault) у ремек делу деветнаестовековног романтизма *Силав Мегузе*. Супротстављајући очајање које преовладава посадом сплава и наду у виду спасилачког брода који се појављује на хоризонту он је представио трагичну судбину експедиције. За историчара италијанског порекла Енца Траверса, професора на универзитету Корнел, који се пред затварање париског Лувра неочекивано затекао испред Жерикоовог платна, слика је била „једна од најмоћнијих алегоричких бродолома револуције” (стр. 1). Сматрајући да слике учествују у дијалогу са својим посматрачем и тиме превазилазе првобитно значење које им је њихов стваралац наменио, један од најзначајнијих представника савремене интелектуалне историје у *Силу Мегузе* не види само Француску или Хаићанску револуцију Жерикоовог

времена, већ пре свега крах револуција 20. века. Две фигуре које доминирају делом осликавају дијалектику његовог промишљања револуције. На дну сплава налази се старији човек у седећем положају, равнодушног лица окренутог прошлости. Он руком грли бледи леш, док се испред њега налази мртво тело човека без ногу. Како из његове перспективе не посматрати сплав као метафору остатака некад моћног покрета који је претендовао да „освоји будућност и завршио се у рушевинама”, како неспособност капетана да не алутира на „грешке и издаје стаљинизма”, како у канибализму путника сплава не видети „метафору за револуцију која прождире своју децу” (стр. 5) пита се Траверсо. Насупрот старцу, друга доминантна фигура је млади црни морнар који се уздиже изнад сплава. Лица окренутог хоризонту, он замахује црвеним ритама ка спасоносном броду који се једва назире у даљини. Окренут унапред, очајнички сигнализирајући *Арјусу* он „упорно трага за алтернативом” (стр. 6). За Траверса то сигнализира да је *Силав Мегузе* истовремено алегорија бродолома, али и „гласника револуције”, са свим могућностима другачијег света који се назире у даљини.

Траверсова промишљања о револуцији, видљива у двострукој алегоричности *Силава Мегузе*, почивају на интелектуалним традицијама Карла Маркса (Karl Marx) и Валтера Бењамина (Walter Benjamin). Оба мислиоца револуције посматрају као нагле прекиде историјског тока. Оне су „историјске ерупције” (стр. 25) које сламају друштвени и политички поредак и ремете дотадашњу темпоралност. Насупрот редовном току времена, револуције представљају његов слом. Стога проблем интерпретације револуција за Траверса лежи у њиховом односу према временској ленти. Двоструки карактер Марксових дела предочава ову дилему. Утемељени у историцистичком погледу на историјски развој, његови економски списи одређени су сукобом производних снага и постојећих производних односа. Стављене у ову шему револуције почивају на историјским закономерностима и нужан су продукт прогреса. Марксови политички списи дају значајно другачију слику; они су фокусирани на људску делатност и у њима прошлост припада „области класне борбе” која „наглашава трансформативне потенцијале политичког субјективитета” и омогућава „аутономију политичког (стр. 10).

Стога је предуслов за разумевање револуција посматрати их унутар структура које их омогућавају и аутономије унутар које се догађају. Другим речима, у испреплетености економског и политичког код Маркса. Овим се раскида линеарни историјски ток револуција који води од Француске 1789, преко Хаитија 1804, Европе 1848, Париза 1871, Русије 1917, Немачке и Мађарске 1919, Шпаније 1936, Кине 1949, Кубе 1959, Вијетнама 1975, до Никарагве 1979. Вера да су оне део „регуларног и кумулативног времена историјског прогреса” за Траверса „једна је од највећих заблуда двадесетовековне културе левице, пречесто оптерећене наслеђем еволуционизма и идејом Прогреса” (стр. 15). Супротстављајући се доминантној парадигми левице Бењамин је тврдио да производња континуитета лежи у срцу прикривања револуционарних тренутака у историји.¹ На том трагу Траверсо револуције посматра „као обележја модерности и суштинских момената историјске промене”, критички анализирајући „не само њихова ослободилачка својства, него и њихова колебања двосмислености, обмањујуће путеве и повлачења, који заједно припадају њиховим вишеструким и контрадикторним потенцијалима” (стр. 16). Раскидајући са телеолошком визијом неминовности победе двадесетовековног социјализма, Траверсо одбацује и обрнуту слику по којој историјски закони нужно воде поразу револуције, терору и тоталитаризму. Данас доминантна, ова перспектива потиче из плејаде супротстављених ставова и размишљања о Октобарској револуцији чији су најпроминентнији представници антиподи попут Ерика Хобсбаума (Eric Hobsbawm), Франсоа Фуреа (François Furet) и Ернста Нолтеа (Ernst Nolte). Насупрот томе, за Траверса револуције су „проживљена искуства која се мењају у свом настајању и, у већини случајева, не знају своје исходе из простог разлога што је њихова динамика непредвидива” (стр. 21). Такав приступ провјава кроз дело и најочигледнији је у Траверсовом односу према насиљу. Неодвојиво од револуција, насиље нема поглавље у којем

¹ Walter Benjamin, *The Arcades Project*. Cambridge; London: The Belknap Press, 1999, 474 (N9a,5). Сви цитати Бењамина из *Пројекта њасаж* су из Конволуте Н, *Теорија знања, теорија прогреса* (стр. 456–488), и биће навођени у основном делу текста на основу њиховог места у Конволути.

се самостално анализира, оно прожима целокупан наратив, од својих еманципаторних до тоталитарних облика. Насиље је историјски производ револуција, а не њихов узрок.

Теоријска становишта италијанског историчара одредила су структуру његовог дела. Оно се, уместо хронолошког наратива, састоји од колекције дијалектичких слика које осветљавају прошлост. Концепт дијалектичких слика Траверсо позајмљује од Бењамина који их је елаборирао у свом *Пројекту Пасажи* (ориг. *Das Passagen-Werk*). Судећи по немачком филозофу, усвајањем принципа монтаже у историји омогућила би се „изградња великих конструкција на основу најситнијих, најпрецизније обликованих делова”, чијом се анализом кристалише укупност збивања (Н2,6). Како су слике „дијалектике у мировању” у којима се „оно што је било и оно што јесте среће у констелацији” (Н2а,3), а остваривањем дијалектичког процеса долази до сусрета са монадом (Н11,4), управо дијалектичке слике „излажу праву синтезу” и у њима се крију „примарни историјски феномени” (Н9а,4). Оне се могу пронаћи у историји, у којој прошлост оставља слике попут оних регистрованих на фотосензитивној плочи. Но „једино будућност располаже развијачима довољно јаким да слику учине видљивом у свим њеним потанкостима”.² Траверсо користи дијалектичке слике надајући се да данас (можда) поседујемо те апарате и да коначно можемо развити слике којима би се у потпуности осветлила прошлост револуција. Крах реал-социјализма и доминација презентистичке визије неолиберализма су ти који су омогућили Траверсу велику епистемолошку предност у испуњавању циља који је зацртао – да изложи неконвенционалну историју револуција која ће ухватити срж револуционарних идеја, искустава и имагинације.

Монтажом дијалектичких слика Траверсо покушава да проникне у суштину револуција. Парадигматичан пример су локомотиве. Од када је у епохи железница Маркс метафорички предочио да су револуције локомотиве историје, оне су играле вишезначне улоге у револуционарној имагинацији. Биле су отеловљење деветнаестовековне секуларизације друштва, током које је појам револуције

концептуализован и од свог астрономског значења постао, по речима немачког историчара Рајнхарта Козелека (Reinhart Koselleck), „несвесна секуларизација есхатолошких очекивања” (стр. 45). Као визуелни доживљај индустријске цивилизације оне су оличавале комплексну везу радника и машина. Утопистички окренути прошлости, мексички запатисти у железницама нису видели симбол прогреса, већ експропријацију земље домицилних заједница. За радикалне поборнике вестернизације попут руских болшевика возови су били симбол развоја производних снага. У контексту грађанског рата они су добили ново, милитаризовано значење. Командант Црвене армије, Лав Троцки (Лев Троцкий), сместио је седиште свог штаба у оклопном возу, милитаризација је постала нужна за успех социјалистичке револуције. Светски дух више није јахао на белом коњу, он се возио у оклопном возу. Но упркос томе што су након грађанског рата железнице постале симбол совјетске индустријализације, катастрофа Великог рата довела је у питање фетишизам технологије. Модерност фашизма поколебала је деветнаестовековну веру у прогрес, услед чега Валтер Бењамин предлаже радикалан заокрет Марксове првобитне идеје; можда револуције нису локомотиве историје, него покушај путника воза да повуче сигурносну кочницу. У духу мрачног 20. века, слике железница данас „пре подсећају на Аушвиц, него на славне револуције” (стр. 77).

Колекција слика, осим локомотива, укључује и тела, статуе, стубове, барикаде, заставе, места, слике, постере, календарске датуме, песме. Кроз текст их прате бројне илустрације у виду дагеротипија, фотографија, уметничких дела и постера, које не играју чисто декоративну улогу, већ „непрестано повезују идеје са њиховим репрезентацијама, придајући једнак значај теоријским, историографским и иконографским изворима” (стр. 27). Побуњена тела, која описују мислиоци попут Алексиса де Токвила (Alexis de Tocqueville) и Лава Троцког, утемељила су улазак маса у политику. Њиховим деловањем створена су нова, колективна политичка тела. Ослобађањем тела и насиља током револуција, „фестивала потлачених и експлоатисаних” (стр. 85), остављена је неизбрисива траума на припаднике доминантних класа. Од Иполита Тена (Hippolyte Taine) до Винстона Черчила (Winston Churchill), они су у свом речнику усвојили

² Валтер Бењамин, *Анђео историје*. Београд: Службени гласник, 2017; ³Паралипомена уз О појму историје, стр. 175.

зоологизовану терминологију при описивању побуњеника. Подизањем барикада, незаобилазних симбола револуција, које паралишу град и изокрећу његов пејзаж, масе осликавају колективни преврат социјалне хијерархије. Жерико је још на *Силаву Медузе* најавио симболику црвене заставе и њен сукоб са републиканском тробојком, али и аутоматизам по којем је она бирана као симбол револуције у 20. веку. У екстази и насиљу током револуционарних преокрета људи делују у ситуацијама у којима старо престаје да постоји, а ново се рађа. Тада се стари режим симболички и физички уништава (пад Бастиље, гиљотинирање Луја XVIII, рушење стуба посвећеног Наполеону на тргу Вандом током Париске комуне). У процесу креативне деструкције стари поредак се руши и нови се гради. Неки од тих тренутака остају овековечени, попут сцене освајања Зимског дворца у филму *Октобар* Сергеја Ајзенштајна (Сергей Эйзенштейн). У њој није приказана историјска реконструкција догађаја, већ слика бољшевичке концепције револуције – масовни устанак са авангардном партијом на његовом челу. Као „једна од најснажнијих 'мисаоних слика' (ориг. *Denkbilder*) у међуратним годинама” издваја се мурал Дијега Ривере (Diego Rivera) *Човек, господар свемира*, који истовремено осликава „марксистичку концепцију историје” и радикализацију историјског тренутка у ком настаје (стр. 204).

Као дијалектичке слике појављују се и општи појмови попут суверенитета и диктатуре, о којима су писали многи: од Томаса Хобса (Thomas Hobbes), преко Владимира Илича Лењина (Владимир Ильич Ленин), до Мишела Фукоа (Michel Foucault). Такође, појављују се у специфични појмови попут *кайехона* Карла Шмита (Carl Schmitt), „првог политичког мислиоца који је остварио концептуални прелаз од класичне контрареволуције до фашизма” (стр. 168). Историзује се принцип слободе, чија се генеалогичка посматра као „процес спајања три облика ослобођења... социјализма, антиколонијализма и феминизма” (стр. 371). Животи револуционарних интелектуалаца такође осветљују историју успешних и неуспешних револуција. За Траверса су то људи који „не само да су разрадили или бранили иновативне, бунтовне и субверзивне теорије, већ су изабрали начин живота и политичко опредељење које је за циљ имало њихово остварење” (стр. 220). Личности попут

Аугуста Бланкија (Auguste Blanqui), Михаила Бакуњина (Михаил Бакунин), Фридриха Енгелса (Friedrich Engels), Ђерђа Лукача (György Lukács), Кларе Цеткин (Clara Zetkin), Карла Радека (Karl Radek), Розе Луксембург (Rosa Luxemburg), Антонија Грамшија (Antonio Gramsci), М. Н. Поја (M. N. Roy), Хо Ши Мина (Hồ Chí Minh), Мао Цедунга (Mao Zedong), Жу Енлаја (Zhou Enlai), Хосеа Карлоса Маријатегија (José Carlos Mariátegui), С. Л. Р. Џејмса (C. L. R. James), Емеа Сезера (Aimé Césaire) и Ернеста Че Геваре (Ernesto Che Guevara) отеловљавали су симбиозу револуционарне теорије и праксе. У њима су се комбиновали и супротстављали „интензивно идеолошко и политичко опредељење; антикапиталистички етос; слободно-лебдеће стање боемске бескласности и космополитско понашање често помешано са телурским карактером” (стр. 324).

Енцо Траверсо позива на поновно промишљање револуција 20. века. По њему се оне само одбацивањем европоцентричне и каноноизоване слике могу сагледати у својој комплексности. Доба социјализма било је резултат „хибридних револуција” у којима су пролетерске класе деловале у интеракцији са другим друштвеним слојевима попут интелигенције и сељаштва (стр. 395). Разумевање да се у тим интеракцијама могу произвести другачији резултати омогућава нам историзовање двадесетовековног комунизма и превазилажење антиномија два суштински иста наратива, једног који иделизује и другог који ужасава. Тиме се одбацује покушај да се комплексно искуство расветли помоћу само једне његове карактеристике која се узме за доминантну. За Траверса комунизам се може сагледати тек као „мозаик комунизма”, попут „кишобрана који наткрива бројне догађаје и искуства” (стр. 400). Траверсова четири лица комунизма; као револуција, као режим, као антиколонијализам и као социјалдемократија, ограничена су Октобарском револуцијом као заједничким матриksom и 1989. као крахом. У свету у којем се капитализму не нуди алтернатива, за Траверса је важно критички обрадити прошлост. Попут старца на *Силаву медузе*, италијански историчар окренут је прошлости у којој прерађује историју двадесетовековних револуција у покушају да очува смисао њиховог историјског искуства. Траверсова расправа наставља рефлексije започете у *Меланхолији левице* (*Left-Wing*

Melancholia: Marxism, History, and Memory. New York: Columbia University Press, 2017), наставља промишљање револуционарног пројекта у нереволуционарној епохи. Али, за њега ово није само пука интелектуална операција. Прерада историјског искуства и извлачење еманципаторског језгра комунизма из рушевина 20. века неопходан је предуслов за успех нове, глобалне левице. Стога је Траверсо истовремено и Жерикоов црни морнар, он је са надом окренут будућности и спасоносном *Арџусу*, који се у овом тренутку чак ни не види на хоризонту. Али када дође Бењаминово 'сад-време' (*Jetztzeit*), у ком историјски артикулисати прошлост значи „овладати сећањем онакво какво оно блесне у тренутку опасности”,³ неопходно је бити спреман, поручује Траверсо. „Револуције се не могу заказивати, оне увек долазе неочекивано” (стр. 444).

Траверсово размишљање о револуцијама садржи извесну дозу еклектичности. Ипак,

она се чини неизбежном узевши у обзир тему дела и ауторов теоријско-методолошки приступ. Овај мали уступак занемарљив је, тим више што је омогућио Траверсу да покаже своју изнијансирану ерудицију и несвакидашњи третман комплексне теме. Попут калейдоскопа, анализа италијанског историчара осликава револуције у свој њиховој раскоши, од најсветлијих до најтамнијих боја. Док хегемона епохална свест данас на револуције гледа или као на непотребне, насилне ексцесе или их се уопште ни не сећа, Траверсо их ставља у средиште своје филозофије историје. Насупрот доминантној парадигми, оне су за њега кључ интерпретације прошлости, али и пут из наизглед безизлазне садашњости. У времену које покушава да избрише контингентност из историје, Траверсова студија о револуцијама представља неизоставан оријентир за сагледавање наше савремености.

Букашин Марић
Нови Сад, Србија
vmaric98@hotmail.com

³ Валтер Бењамин, *Анђео историје*, 'О појму историје', стр. 154.